КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.01

УДК: 343.8

Колб О. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-1792-4739

Попельнюк Т. В.,

аспірант Волинського національного
університету імені Лесі України
ORCID: 0000-0002-7399-6799

ПРО ДЕЯКІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЩО СКЛАЛИСЬ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВЧИНЕННЯМ ПЕРСОНАЛОМ КОЛОНІЙ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті здійснено аналіз кількісно-якісних показників, що стосуються вчинення персоналом колоній кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та запропоновані науково обґрунтовані заходи, спрямовані на їх запобігання.

Ключові слова: тенденція; сфера виконання покарань; кримінальне правопорушення; позбавлення волі; персонал колоній; засуджений; запобігання; детермінанта.

В статье осуществлен анализ количественно-качественных показателей, относящихся к совершению персоналом колоний уголовных правонарушений в процессе исполнения – отбывания наказания в виде лишения свободы на определенный срок, предложены научно обоснованные меры, направленные на их предупреждение.

Ключевые слова: тенденция; сфера исполнения наказаний; уголовное правонарушение; лишение свободы; персонал колоний; осужденный; детерминанта.

Постановка проблеми. Як показує практика, щорічно, розпочинаючи з часів незалежності до теперішнього часу, у сфері виконання пока-

рань України персоналом колоній вчиняються різного виду кримінальні правопорушення, що пов'язані з процесом виконання – відбування пока-

рання у виді позбавлення волі на певний строк. При цьому їх кількість в останні роки (2017–2021 рр.) постійно зростає та набуває загрозливих форм для забезпечення правопорядку, зокрема, в кримінально-виконавчих установах закрито-того типу (ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (далі КВК) України), продовжуючи таким чином ті негативні тенденції, що склались у зазначеній галузі суспільних відносин у попередні роки [1, с. 1].

Цей висновок знайшов своє підтвердження на нормативно-правовому рівні. Зокрема, у Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої у вересні 2017 року Кабінетом Міністрів України, з цього приводу зазначено, що однією з проблем, яка впливає на ефективність виконання завдань, покладених на Державну кримінально-виконавчу службу (ДКВС) України, є вчинення персоналом органів та установ виконання покарань кримінальних та інших правопорушень.

Постановка завдання. Виходячи з цього, її **метою** є розробка на підставі отриманих результатів наукового пошуку обґрунтованих заходів, спрямованих на запобігання вчиненню персоналом колоній кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України.

У свою чергу, **головним завданням** цієї роботи є здійснення всебічного кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників даного виду кримінальних правопорушень та визначення тенденцій їх прояву у виді протиправної діяльності зазначених суб'єктів вчинення вказаних суспільно небезпечних діянь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати вивчення

наукової літератури свідчить про те, що активною розробкою проблем, пов'язаних із вчиненням кримінальних правопорушень з боку персоналу колоній України, займаються такі учені, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джу́жа, В. В. Коваленко, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, С. Ю. Лукашевич, В. О. Меркулова, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та інші науковці.

Поряд з цим ватро зазначити, що вказані та інші дослідники розробляють у зв'язку з цим загальні теоретичні засади запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України, при тому, що досить актуальними є у сьогоденні саме ті проблеми, які безпосередньо впливають на формування протиправної мотивації персоналу колоній та її реалізації у сучасних умовах реформування даної галузі суспільних відносин [2, с. 140–142], що виступило додатковим аргументом при виборі предмета дослідження у даній науковій статті.

З огляду цього та з метою наукового супроводу реалізації заходів запобіжного характеру, що визначені у вказаній вище Концепції, вибрана тема є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Виклад основного матеріалу. Як встановлено в ході даного наукового дослідження, з часів незалежності України у сфері виконання покарань сформувались та продовжують свій розвиток у сьогоденні негативні тенденції щорічного зростання кількості вчинених у ході виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк кримінальних правопорушень

з боку персоналу колоній [2, с. 141–142].

Як з цього приводу слушно зауважив А. Х. Степанюк, безжальний механізм державного примусу і сьогодні, як і десятиріччя назад, переважно спрямований на те, щоб перемолоти у своїх жорнах долі людей (при цьому страждання завдаються не тільки засудженим, але й члена їх сімей та близькому оточенню) [3, с. 263].

Додатковим аргументом у зв'язку з цим виступають ті статистичні відомості, що стосуються вчинення персоналом колоній протиправних та кримінально карних діянь у сфері виконання покарань України як в абсолютних цифрах, так і в розрахунку на 1 тис. осіб. Зокрема, якщо у 1991 р. (період, коли органи і установи виконання покарань перебували у складі МВС України та керувались у своїй діяльності діючим на той час Виправно-трудова кодексом (ВТК) зразка 1970 р., а також Законом України «Про міліцію») персоналом колоній було вчинено 19 злочинів (у той час у колоніях відбували покарання у виді позбавлення волі 152 тис. засуджених) [4, с. 1], то у 1998 р. (останньому звітному періоді функціонування підрозділів Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУПВП) системі МВС) з боку вказаних суб'єктів було зареєстровано всього 4 злочини, при тому, що у місцях позбавлення волі трималось більше 200 тис. засуджених [5, с. 4; 56].

Поряд з цим, у 1999–2010 рр. – періоді самостійної діяльності ДДУПВП як центрального органу виконавчої влади, що реалізовував у той час державну політику у сфері

виконання покарань, кількість вчинених злочинів з боку персоналу колоній суттєво збільшилась, а саме – з 14 у 1999 р. до 57 у 2010 р. [6, с. 50–61] при тому, що число осіб, які відбували покарання у виховних і виправних колоніях складало майже 186 тис. [6, с. 1–2].

Зазначені негативні тенденції збереглися та розвинулись після часткового у 2010 р. і повного у 2016 р. підпорядкування органів і установ виконання покарань Міністерству юстиції України [2, с. 141–142]. Зокрема, у вказаний період кількість вчинених персоналом колоній у сфері виконання покарань України злочинів щорічно складала більше 100 випадків (при зменшенні на 30% числа засуджених, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а також майже на 50% – персоналу ДКВС України) [7, с. 12]. Так, у 2016 р. було зареєстровано 102 випадки вчинення кримінальних правопорушень з боку персоналу колоній [7, с. 12].

Крім цього, у вказаному періоді за вчинення корупційних правопорушень до адміністративної відповідальності було притягнуто 5 осіб з числа персоналу зазначених КВУ закритого типу (у 2015 р. – 16 або на 69% більше) [7, с. 14].

Як показали результати спеціальних досліджень [1, с. 8–9], кардинально не змінились кількісно-якісні показники злочинності, суб'єктом яких був персонал колоній, й у подальші роки, а саме: у 2017 р. цими особами було вчинено 99 кримінальних правопорушень; 2018 р. – 84; 2019 р. – 76; 2020 р. – 83 [2, с. 142]. І це при тому, що кількість засуджених, які відбували покарання у виді позбавлення волі, скоротилась

по зрівнянню з 2016 р. на 25% [8]. Аналогічне зменшення кількості цих осіб мало місце й у 2021 р. Так, станом на 01.08.2021 в КВУ та СІЗО тримались 49 тис. 211 засуджених до позбавлення волі [9].

Не покращились у зв'язку з цим й кількісно-якісні показники, що стосуються вчинення персоналом колоній корупційних правопорушень. Зокрема, у 2017 році мало місце 8 таких протиправних діянь (у 2016 р. – 5; 2018 р. – 22; 2019 р. – 20; 2020 р. – 13) [2, с. 142].

Отже, проведений аналіз кримінальних та корупційних правопорушень, суб'єктом яких був персонал колоній України, свідчить про неналежний рівень та ефективність запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України, а також про наявність у сучасних умовах (повного підпорядкування системи ДКВС України у 2016 році та здійснення реформ у даній галузі суспільних відносин з 2017 року) складної проблеми, що потребує вирішення на доктринальному рівні з використанням існуючих наукових можливостей, сил і ресурсів.

Щодо інших детермінант, що породжують та обумовлюють вчинення суспільно небезпечних діянь з боку персоналу зазначених КВУ та які, у першу чергу, мають бути нейтралізованими або усунутими, то їх можна класифікувати на декілька взаємозв'язаних, взаємообумовлених і взаємодіючих груп, а саме:

1. Корінні (загальні) детермінанти – причини злочинності, що характерні для всіх галузей суспільної діяльності.

До таких Ю. Коломієць віднесла безмежну бідність і безмежне багатство [10, с. 147–151], зауваживши

при цьому, що обидві зазначені пастки небезпечні для суспільства, позаяк обидві порушують принцип балансу – принцип за яким створений увесь світ, порушення якого призводить до різного роду катаклізмів. При цьому бідність змушує людину порушувати закон, а багатство дозволяє його порушувати [10, с. 149].

Якщо цей висновок розглянути у контексті детермінаційного комплексу, який обумовлює вчинення кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України, то варто у зв'язку з цим звернути увагу на той факт, що чинне кримінально-виконавче законодавство об'єктивно сприяє розшаруванню ув'язнених під варту та засуджених на «бідних» і «багатих».

Прикладом такої детермінанти можна назвати закріплене у відповідній постанові Кабінету Міністрів України право ув'язнених під варту на платні послуги у слідчих ізоляторах [11], що суперечить ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК, у яких закріплено принцип рівності громадян перед законом, а також вимог п. 14 ст. 92 Основного закону, відповідно до якої виключно законами визначається діяльність органів та установ виконання покарань (УВП).

І це при тому, що згідно офіційних даних ДКВС України майже у 10% СІЗО та УВП фактичне «управління» процесом виконання – відбування покарань здійснюють так звані «злочинці в законі» та інші злочинні авторитети [7, с. 12].

2. Детермінанти – причини, що характерні тільки для сфери виконання покарань [12, с. 181].

До таких науковці відносять:

- а) суттєві прорахунки в організаційно-управлінській діяльності

як в системі ДКВС України в цілому, так і в міжрегіональних управліннях виконання покарань, а також безпосередньо – в конкретних УВП;

б) зосередження в УВП закритого типу (ст. 11 КВК) найбільш небезпечних, соціально занедбаних та інших осіб, які мають соціальні, психологічні та психічні відхилення;

в) постійне щорічне недофінансування з Державного бюджету України сфери виконання покарань;

г) інші тому подібні причини [12, с. 186–192].

3. Детермінанти – причини, які мають безпосереднє відношення до вчинення конкретно взятого кримінального правопорушення у сфері виконання покарань України [13, с. 186–203].

Такої ж нейтралізації, блокування, усунення тощо об'єктивно потребують й детермінанти – умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарань України. До таких учені, зокрема, відносять: невідповідність задекларованих у Концепції реформування пенітенціарної системи України 2017 р. мети й завдань у цьому напрямі та реальних гарантій і ресурсів, які виділяються державою на вказані потреби; наявність значної кількості серед засуджених хронічних наркоманів, алкоголіків, психопатів тощо; інші умови [1, с. 9].

Поряд з цим, до однієї із ключових умов, які детермінують зло-

чинність у сфері виконання покарань України, учені все частіше відносять відсутність належного громадського контролю за дотриманням прав засуджених, правовою основою для здійснення якого є статті КВК [14, с. 223–230]. І, така позиція не викликає заперечень.

Якщо у цілому узагальнити комплекс причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень персоналом колоній у сфері виконання покарань України, то варто констатувати, що з часів незалежності (1991 р.) до сьогодні їх кількість і вплив на правопорядок є незмінною та набула негативних тенденцій розвитку і функціонування у зазначеній галузі суспільних відносин.

Висновки. Проведений у цій науковій статті аналіз запобігання кримінальним правопорушенням у процесі виконання – відбування покарань, що вчиняються персоналом колоній України, дозволяє стверджувати, що на сьогодні як на нормативно-правовому, організаційно-управлінському та інших рівнях держава не здійснює адекватні та ефективні заходи кримінальної профілактики, які були б спрямовані на нейтралізацію, блокування, ліквідації тощо детермінант, що спричиняють і обумовлюють злочинність у сфері виконання покарань, що, у свою чергу, активізує необхідність активізації наукових розробок у даному напрямі.

Список використаних джерел

1. Попельнюк Т. В. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються персоналом колоній у сфері виконання покарань: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. 20 с.

2. Колб О. Г., Попельнюк Т. В. Вплив кримінальних правопорушень, що вчиняються персоналом колоній, на загальний рівень злочинності в Україні. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: зб. тез міжнар. конф. (м. Харків, 22 вересня 2021 року) Харків : Юрайт, 2021. С. 140-144.
3. Степанюк А. Ф. Виконання кримінальних покарань чи поводження із засудженими: динамічні і статистичні розбіжності між кримінально-виконавчим правом і міжнародними стандартами. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: зб. тез міжнар. конф. (м. Харків, 22 вересня 2021 року) Харків : Юрайт, 2021. С. 261-266.
4. Некоторые показатели деятельности уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1991 году. Киев : Главное управление по исполнению наказаний МВД Украины, 1992. 28 с.
5. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році: інформаційний бюлетень. Київ : ДДУПВП, 1999. 87 с.
6. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом колоній: монографія/ за заг. ред. д.ю.н., проф. Коваленка В. В. Київ : Атіка-Н, 2011. 367 с.
7. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльності підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань ДКВС України у 2016 році: інформаційний бюлетень. Київ: Департамент ДКВС України, 2017. 34 с.
8. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльності підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань ДКВС України у 2020 році: інформаційний бюлетень. Київ : Адміністрація ДКВС України, 2020. 47 с.
9. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 01 серпня 2021 року). URL: <https://kvs.gov.ua/important-info/for-public/> (дата звернення: 03.09.2021).
10. Коломієць Ю. Корінні причини злочинності. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: зб. тез міжнар. конф. (м. Харків: 22 вересня 2021 року). Харків : Юрайт, 2021. С. 147-151.
11. Про запровадження експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування, особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби: постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 № 305. URL: <https://quide.dii.gov.ua/view> (дата звернення: 03.09.2021).
12. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: навч. посіб./ Боровик А. В., Колб О. Г., Копотун І. М. та ін.: за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПФ Гадяк Ж. В., друкарня «Волиньполіграф», 2020. 320 с.
13. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: Монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 464 с.
14. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223-230.

References

- Popelniuk, T. V. (2021) *Kryminolohichna kharakterystyka zlochniv, shcho vchyniautsia personalom kolonii u sferi vykonannia pokaran*. (Atoref. ... dys. kand. yuryd. nauk). Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi universytet.
- Kolb, O. H., Popelniuk, T. V. (2021). *Vplyv kryminalnykh pravoporushen, shcho vchyniautsia personalom kolonii, na zahalnyi riven zlochynnosti v Ukraini. Protydiia*

zlochynnosti i koruptsii: mizhnarodni standarty ta dosvid Ukrainy: zb. tez mizhnar. konf. (m. Kharkiv, 22 veresnia 2021 roku) Kharkiv: Yurait, 140-144.

Stepaniuk, A. F. (2021). Vykonannia kryminalnykh pokaran chy povodzhennia iz zasudzhenyimy: dynamichni i statystychni rozbizhnosti mizh kryminalno-vykonavchym pravom i mizhnarodnymy standartamy. *Protydiia zlochynnosti i koruptsii: mizhnarodni standarty ta dosvid Ukrainy: zb. tez mizhnar. konf.* (Kharkiv, 22 veresnia 2021 roku) Kharkiv: Yurait, 261-266.

Kryminolohichni ta operatyvno-rozshukovi zasady zapobihannia zlochynam i pravoporushenniam, shcho vchyniautsia personalom kolonii / za zah. red. d.yu.n., prof. Kovalenka V. V. Kyiv: Atika-N, 2011.

Kolomiets, Yu. (2021). Korinni prychny zlochynnosti. *Protydiia zlochynnosti i koruptsii: mizhnarodni standarty ta dosvid Ukrainy.* (Kharkiv: 22 veresnia 2021 roku). Kharkiv: Yurait, 147-151.

Zapobihannia zlisnii nepokori vymoham administratsii ustanovy vykonannia pokaran: Borovyk A. V., Kolb O. H., Kopotun I. M. ta in.: za zah. red. d.yu.n., prof. O. H. Kolba. Lutsk: SPF Hadiak Zh. V., drukarnia «Volynpolihraf» (2020).

Kolb, O. H. (2006). *Ustanova vykonannia pokaran yak sub'iekt profilaktyky zlochyniv.* Lutsk: RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrainky.

Kolb, O. H., Makhnitskyi, O. I. (2019). Content of public control in the sphere of execution of punishments of Ukraine. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, (3), 223-230. <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.3.20>

O. Kolb, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of Criminology and Criminal Enforcement Law Yaroslav the Wise National University of Law Honored Lawyer of Ukraine.

ORCID: 0000-0003-1792-4739

T. Popelnyuk, Postgraduate Student of the Eastern-Europe National University them Lesia Ukrainka

ORCID: 0000-0002-7399-6799

On some current trends in the performance of Ukraine's penalties in connection with criminal commitments

The article analyzes the quantitative and qualitative indicators related to the commission of criminal offenses by the staff of the colonies in the process of execution - serving a sentence in the form of imprisonment for a certain line, proposed scientifically substantiated measures aimed at their prevention.

As practice shows, every year since independence, in the field of execution of punishments in Ukraine, the staff of the colonies commit various types of criminal offenses related to the process of execution - serving a sentence of imprisonment for a definite term. At the same time, their number in recent years (2017-2021) is constantly growing and takes threatening forms to ensure law and order, in particular, in closed penitentiary institutions (Article 11 of the Criminal Executive Code (hereinafter KVN) of Ukraine), thus continuing the negative trends that have developed in this area of public relations in previous years

This conclusion was confirmed at the regulatory level. In particular, the Concept of Reform (Development) of the Penitentiary System of Ukraine, approved in

September 2017 by the Cabinet of Ministers of Ukraine, states that one of the problems affecting the effectiveness of the tasks assigned to the State Penitentiary Service (DKVS) of Ukraine, is the commission by the staff of bodies and institutions of execution of punishments of criminal and other offenses.

Based on this, its purpose is to develop on the basis of the results of scientific research substantiated measures aimed at preventing the commission of criminal offenses by the staff of colonies in the field of execution of punishments of Ukraine.

In turn, the main task of this work is to conduct a comprehensive criminological analysis of quantitative and qualitative indicators of this type of criminal offenses and identify trends in their manifestation in the form of illegal activities of these subjects committing these socially dangerous acts.

Keywords: *trend; the scope of the execution of sentences; criminal offense; deprivation of liberty; colony staff; convicted; determinant.*